

Dušan Biber

Kočevski Nemci med obema vojnama

Viri in literatura

Poglobljeno in vsestransko raziskovanje zgodovine kočevskih Nemcev med obema svetovnima vojnama za sedaj še v mnogočem otežkoča pomanjkanje virov prve roke. Marsikateri dokumenti so bili med drugo svetovno vojno ali celo še po končani vojni uničeni, pretežna večina ohranjenih dokumentov jugoslovanskega porekla je še vedno nedostopna. V splošnem lahko rečemo, da so doslej dostopni predvsem viri nemškega porekla, čeprav so tudi ti ostali le deloma ohranjeni. Ne glede na vse težave pa doslej dosegljivi viri že omogočajo raziskovalcu, da sledi vsaj glavnim črtam zgodovinskega razvoja.

Od arhivskih fondov oblastvenih organov nekdanje kraljevine Jugoslavije so doslej v Državnem arhivu SR Slovenije na voljo samo zapisniki sej deželne vlade iz let 1918—1921. Treba bo še počakati na čas, če in kadar bo ta ustanova dobila dovolj primerne prostora in kadrov, da razporedi sedaj samo slabo vskladiščene arhivske fonde nekdanje kraljevske banske uprave dravske banovine, oz. ljubljanske oblasti za čas pred 1929. letom. Arhiv nekdanjega okrajnega načelstva v Kočevju je praktično uničen, nekaj ostankov pa le hrani, v glavnem v neurejenem stanju, krajevni muzej v Kočevju. Policijski arhivi so prav tako večinoma uničeni, oz. niti še niso, v kolikor so delno ostali kje ohranjeni, evidentirani in dostopni za znanstveno raziskovanje. Nekaj redkih prepisov dokumentov in poročil raznih organov nekdanjih jugoslovanskih oblasti je moč najti v decimiranem arhivskem fondu nekdanjega Manjšinskega inštituta, sedaj v arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Arhivski fondi političnih strank sploh niso ohranjeni in tudi zaupni arhiv Družbe sv. Cirila in Metoda, med vojno zakopan v Moravčah, je propadel. Nekaj fragmentov, ki se nanašajo na kočevske Nemce, je moč najti v zbirki Milana Stojadinovića in Centralnega presbiroja v Državnem arhivu SFRJ v Beogradu ter v mesečnih obveščevalnih poročilih Glavnega Generalštaba, IV. armijske oblasti in štaba dravske divizijske oblasti, predvsem za čas od 1939. do 1941. leta, ohranjenih v arhivu Vojnoistoriskega inštituta v Beogradu. Sorazmerno maloštevilni ohranjeni bilteni oddelka za državno zaščito ministristva notranjih zadev, ki jih je moč najti v arhivu Inštituta za historiju radničkog pokreta v Zagrebu in v Državnem arhivu SFRJ, ne vsebujejo bistvenih podatkov o kočevskih Nemcih.

Doslej dostopni viri jugoslovanskega porekla omogočajo pogled predvsem v čas prevrata, nekatere represivne ukrepe proti nacistom, stanje nemškega manjšinskega šolstva, spomenice vodstva kočevskih Nemcev itd.

Med arhivskimi ustanovami, ki hranijo za omenjeno problematiko doslej dostopne vire nemškega porekla, velja v prvi vrsti omeniti Politični arhiv

Auswärtiges Amta v Bonnu in National Archives v Washingtonu.¹ Nemški konzulat v Zagrebu je do Anschlusa na splošno in samo v glavnih obrisih spremljal problematiko nemštva v Sloveniji, torej tudi nemštva na Kočevskem, kasneje pa je to nalogo prevzel nemški konzulat v Ljubljani. Žal pa so ta poročila ohranjena samo do začetka druge svetovne vojne. Nekaj poročil o kočevskih Nemcih je najti v korespondenci Auswärtiges Amta z ustanovami, kot so bile Volksbund für das Deutschtum im Ausland (dalje VDA), Deutsches Ausland-Institut v Stuttgartu (dalje DAI), Volksdeutsche Mittelstelle (dalje VoMi), oz. v poročilih, ohranjenih v VIA, oz. Kult A in Inland IIg oddelku, Sicherheitsdiensta (dalje SD) in Südostdeutsches Instituta iz Gradca (dalje SODI). V depojih ameriške vojske v Aleksandriji pri Washingtonu mikrofilmani zaplenjeni nemški dokumenti, dosegljivi preko National Archives v Washingtonu, se delno nanašajo tudi na obravnavano problematiko. Za vprašanje preselitve kočevskih Nemcev je zlasti dragocen vir Abschlussbericht über die Erfassung der Deutschen in der Gottschee und im Gebiet der Stadt Laibach durch die Einwandererzentralstelle (Microcopy T-81, Roll 306, Frame Number 2 453 592 ss). Po podatkih v Guides to German Records microfilmed at Alexandria, VA, No. 6. Records of Nazi Cultural and Research Institutions and Records Pertaining to Axis Relations in the Far East so bila poročila lektoratov Nemške akademije v Jugoslaviji, med drugim tudi lektorata v Ljubljani, žal samo selektivno mikrofilmana. Z gotovostjo lahko pričakujemo, da so v teh arhivskih fondih, ki so sedaj vrnjeni Zvezni republiki Nemčiji, tudi marsikateri podatki o kočevskem nemštvu, predvsem za čas med 1939. in 1941. letom.

Nekaj ostankov arhivskega fonda nekdanjega Südostdeutsches Instituta v Gradcu z raznimi poročili o nemštvu v Sloveniji je moč najti v podružnici Državnega arhiva SR Slovenije v Mariboru. Zelo dragocen in skoraj nepogrešljiv bi bil arhivski fond društva Deutscher Schulverein Südmark iz Gradca, kjer pa so avtorjeve poizvedbe žal ostale brez uspeha. Prav tako ni znana usoda arhivskih fondov ustanov, ki so vzdrževale stik s kočevskim nemštvom, kot so npr. VDA, Auslandsorganisation der NSDAP in Reichsverband für die katholischen Auslandsdeutschen. Poročila avstrijskega konzulata v Ljubljani in avstrijskega poslanstva v Beogradu so ohranjena v Staatsarchivu na Dunaju, vendar za znanstveno raziskovanje doslej še niso dostopna.

V takih pogojih predstavljajo pomembno, vendar zelo težko pregledno skupino virov razni članki, pregledi, komentarji in vesti, objavljeni v dnevnem in tedenskem tisku ter revijah, ki so izhajale med obema vojnama v Jugoslaviji, Avstriji in Nemčiji. Med revijami in časopisi, ki so izhajali v Jugoslaviji, velja v prvi vrsti omeniti nemški manjšinski tisk: Gottscheer Zeitung, Cillier Zeitung, oz. Deutsche Zeitung (Celje), Deutsche Nachrichten (Zagreb), zvezno glasilo Kulturbunda Deutsches Volksblatt (Novi Sad), glasilo obnoviteljskega gibanja Volksruf (Pančevo), prav tako tudi Gottscheer Kalender. Med slovenskimi časopisi, revijami in publikacijami so najpomembnejši Kočevski Slovenec, Slovenec, Jutro, Slovenski Narod, Pohod, Borba. Koledar družbe sv. Cirila in Metoda, revije Sodobnost, Čas, Dejanje, Misel in delo itd.

Med nemškimi, oz. avstrijskimi revijami, specializiranimi za vprašanja nemštva v tujini, velja zlasti omeniti Der Auslandsdeutsche (od marca 1938. leta dalje Deutschtum im Ausland), Deutsche Arbeit, Nation und Staat, Volkstum im Südosten (od 1939. leta dalje) ter redne letne preglede, ki jih je do 1937.

¹ Prim. Dušan Biber, Pregled izvora za pitanje jugoslovensko-nemačkih odnosa, Jugoslovenski istorijski časopis, Beograd 1963, št. 1.

leta društvo Deutscher Schulverein Südmark izdajalo pod naslovom Das Deutschtum des Südostens im Jahre... Bibliografijo najpomembnejših člankov in druge literature je v Kočevskem zborniku, Ljubljana 1939, objavil Ivan Simonič.

Za pregled najpomembnejše literature o kočevskih Nemcih do 1939. leta je treba poleg omenjene Simoničeve bibliografije konsultirati tudi 3. zvezek Handwörterbuch des Grenz — und Auslandsdeutschtums, geslo Gottschee. Vendar pa je v tej literaturi najti le malo podatkov o politični zgodovini kočevskih Nemcev med obema vojnama in tega vprašanja se tudi Kočevski zbornik glede na čas in pogoje, v katerih je izšel, dosledno izogiba.

Nekaj podatkov o nacističnem gibanju med kočevskimi Nemci in njihovem zadržanju ob aprilskem zlomu 1941. leta najdemo v publikacijah, ki jih je napisal Herbert *Otterstädt*, Gottschee eine deutsche Volksinsel im Südosten. Das Joanneum. Schriften des Südostdeutschen Instituts Graz Nr. 6, Graz 1941; Die Volksgruppe der Gottscheer. Steirischer Heimatbund. Bundesführung. Marburg a. d. Drau. Amt Schulwesen. Arbeitsbehelfe, Folge 4, Maribor 1942. Podobnega značaja je tudi uradna publikacija: Das Deutschtum in der Gottschee. Der Beauftragte des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums — Dienststelle Marburg. Informationsunterlagen des SS-Ansiedlungstabes »Südmark«, brez letnice in kraja izdaje.

Najnovejše nemško delo, Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien, ki je izšlo kot V. zvezek velike uradne kolekcije Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. In Verbindung mit Werner Conze, Adolf Diestelkamp, † Rudolf Laun, Peter Rassow † und Hans Rothfels bearbeitet von Theodor Schieder. Herausgegeben vom Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte, Bonn 1961 objavlja predvsem nekaj novih podatkov za vprašanje, preselitve kočevskih Nemcev, ne upošteva in ne objavlja pa v tistem času že dosegljivega vira prve roke, t. j. omenjeni Abschlussbericht. Med neobjavljenimi deli velja omeniti elaborat, ki ga je 1946. leta pod naslovom »Slovenski Nemci 1918—1945« prof. Franjo Baš napisal za Komisijo za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. Elaborat hrani Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani v fasciklu št. 152. Za statistične podatke o številu Nemcev in članov Kulturbunda na Kočevskem je koristen vir elaborat, ki ga je 1944. leta v Mariboru napisal nekdanji vodja statističnega urada Kulturbunda Rudolf *Holzer*, Die Statistische Stelle des SDKB Draubannschaft (samt Beilagen), overjeni prepis v arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja, fascikel št. 153.²

Številčni in socialni sestav kočevskih Nemcev

V okrajih Kočevje, Črnomelj in Novo mesto je bilo po podatkih ljudskega štetja iz 1931. leta 11 734 prebivalcev z nemškim maternim jezikom, od teh jih je 11 505 bilo jugoslovanskih, 229 pa tujih državljanov, oz. po podatkih štetja iz 1921. leta 12 817 prebivalcev z nemškim

² Pričujoči pregled virov in literature se omejuje samo na najbolj splošne podatke. Tudi referat sam nima večjih pretenzij, kot da poda zgoščen pregled najpomembnejših odlomkov iz politične zgodovine kočevskih Nemcev med obema vojnama, povzet iz obsežnejše, še neobjavljene razprave »Nemška narodnostna manjšina v stari Jugoslaviji s posebnim ozirom na nacistično gibanje« ter dopolnjen z dodatnimi raziskovanji, predvsem za čas pred 1933. letom.

maternim jezikom.³ Razni nemški avtorji so med obema vojnama zatrjevali, da živi na Kočevskem 14 000—20 000 Nemcev.⁴ Že dr. Rus pa je opozoril, da uradni jugoslovanski statistični podatki o številu kočevskih Nemcev ne ustrezajo resnici, ker so na Kočevskem števni komisarji bili skoraj sami Nemci, ti pa so rezultate štetja potvorili v svojo korist.⁵ Da bi se ugotovilo dejansko stanje, sta duhovščina in učiteljstvo na Kočevskem v letih 1936/37 izdelala narodnostni kataster kočevskih vasi. Po teh zasebnih ugotovitvah je med 17 527 prebivalci kočevskega narodnostno mešanega ozemlja bilo 8424 trdnih Nemcev, trdnih Slovencev in mešancev pa 9103, medtem ko je bilo med 5319 Slovenci, živečimi po kočevskih vaseh skupno z Nemci, precejšnje število narodnostno neosveščenih.⁶ Približno 5000 kočevskih Nemcev naj bi bilo iz čisto nemških, 3000 pa iz mešanih zakonov.⁷ Zanimivo je, da je statistični urad Kulturbunda v začetku 1941. leta cenil, da znaša število Nemcev v kočevskem okraju Kulturbunda 10 536, kar je za približno 1000 Nemcev manj, kot pa so to navajali uradni podatki štetja iz 1931. leta.⁸ Med 11 756 optanti s Kočevskega pa je Einwandererzentralstelle našla zgolj 8944 čistih volksdeutscherjev, kar pomeni, da so bili podatki narodnostnega katastra razmeroma zelo precizni.⁹

Ob preselitvi kočevskih Nemcev je bil med pridobitno zaposlenimi optanti ugotovljen naslednji socialni sestav: 78,2 % se je preživljalo z dohodki iz kmetijstva, 13,3 % je bilo zaposlenih v obrti in industriji, 4,7 %

³ Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Muttersprache und Konfession nach den unveröffentlichten Angaben der Zählung von 1931. Bearbeitet und herausgegeben von der Publikationsstelle Wien. Nur für den Dienstgebrauch, Wien 1943; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921 g., Sarajevo 1932; *Deutschtum im Ausland*, 21. Jg. 1938, 658—659; referat Manjšinskega inštituta iz 1938. leta v arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani (dalje INV) f. 142.

⁴ Število 20 000 so navajali O. Maull in H. Carstanjen, Die verstümmelten Grenzen, v: *Zeitschrift für Geopolitik*, 1931, 58—59 in *Deutscher Volkskalender* 1934, 27 Novi Sad; 18 000 Gerhard Gesemann, Das Deutschum in Südslawien, München 1922, 8; Otto Boelitz, Das Grenz — und Auslanddeutschum, seine Geschichte und seine Bedeutung, München, Berlin 1926, 65; Maria Kahle, Deutsches Volk in der Fremde, Berlin 1936, 51; Gottfried Fittbogen, Was jeder Deutsche vom Grenz — und Auslanddeutschum wissen muss, München, Berlin 9. izd. 1938, 135; O. A. Isbert, Volksboden und Nachbarschaft der Deutschen in Europa, Berlin, Leipzig 1937, 124; Hermann Ullmann, Das Südostdeutschum, Berlin, Stuttgart 1935, 15; 15 000 Josef Matl, Das Deutschum in Südslawien, v: Paul Gauss (ured) Das Buch vom deutschen Volkstum, Leipzig 1935, 301; Walter Schneefuss, Deutschum in Südosteuropa, Leipzig 2. izd., 1941, 154; Deutsche Arbeit, 38. Jg. 1938, 35—36; 14 000 pa Walter Neunteufl, v: Handwörterbuch des Grenz — und Auslanddeutschums, 3. Bd., 58.

⁵ Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, 146.

⁶ Kočevski Slovenec, 5. 12. 1939.

⁷ L. Trnjegorski (t. j. Lojze Berce), Jugoslovenske manjine u inostranstvu, Beograd 1938, 60. Prim. tudi podatke v INV, f. 142.

⁸ Rudolf Holzer, Die statistische Stelle des SDKB Draubannschaft (samit Beilagen), INV, f. 153, tabela v prilogi št. 29.

⁹ National Archives Washington (dalje NAW), Microcopy T-81, Roll 306, Frame Number (dalje FN) 2,433.592 ss, Abschlussbericht über die Erfassung der Deutschen in der Gottschee und im Gebiet der Stadt Laibach durch die Einwandererzentralstelle.

v trgovini in prometu, v javnih in privatnih službah, oz. kot hišni posli pa je bilo zaposlenih vsega 1,9 %. Kočevski Nemci, ki so se prijavili za preselitev, so bili gospodarji na 2188 kmečkih posestvih s skupno površino skoraj 48 000 hektarjev. Več kot tretjina vseh kmečkih posestev je obsegala 20 do 50 ha z več kot dvema tretjinami celotne zemlje. Povprečnih srednjih posestev z 15 do 20 ha je bilo 13,8 % od števila vseh posestev in z 10 % celotnega zemljišča, malih srednjih posestev z 5 do 15 ha je bilo 30,1 %, obsegala pa so 12,6 % celotnega zemljišča. Povprečno je na vsako kmečko posestvo odpadlo 22 ha zemlje, vendar je treba upoštevati, da je bilo orne in obdelovalne zemlje razmeroma malo in da so prevladovali gozdni kompleksi in ledine. Pripadniki nekmečkih poklicev so posedovali več kot eno petino vseh kmečkih posestev, oz. gospodarstev z 12 % celotnega zemljišča. 14,9 % posestev te vrste je bilo v kategoriji 20 do 50 ha in je obsegalo 38,3 % vse zemlje, ki je bila v lasti nekmečkih lastnikov oz. gospodarjev. Kočevski Nemci so bili torej v veliki večini kmetje, med njimi pa je bilo ugotovljenih le 32 rudarjev, 52 žagarjev in 300 kmetijskih delavcev.¹⁰

Politična in kulturna problematika

Kočevski Nemci so se ob prevratu 1918. leta potegovali za priključitev k Avstriji.¹¹ Ko so sprevideli, da je ta težnja povsem nerealna, so se zavzemali za ustanovitev samostojne kočevske države, ki bi bila pod ameriškim protektoratom.¹² Kočevski Slovenci pa so že oktobra 1918. leta v spomenici Narodnemu svetu v Ljubljani, oz. Narodnemu vijeću v Zagrebu zavrnilo idejo o samostojni kočevski državi ter se izjasnili za enakopravnost kočevskih Nemcev in Slovencev, za politiko proste roke brez pridržkov, za namestitev slovenskega uradništva, za gospodarsko kolonizacijo in za vzpostavitev železniške zveze med Kočevjem in železnico Zagreb—Reka.¹³ Shod slovenskih strank v Kočevju dne 9. februarja 1919. leta se je izjasnil proti premestitvi državnih uradov, zlasti okrajnega glavarstva, iz Kočevja v Ribnico ter zahteval ustanovitev slovenske gimnazije v Kočevju in slovenskih ljudskih šol v Moravi, Škrilju in Dolnji brigi.¹⁴ Sredi marca 1919. leta so krajevne organizacije Jugoslovanske demokratske stranke, Vseslovenske ljudske stranke in Narodno socialne zveze v Kočevju v spomenici predsedstvu deželne vlade prosile, da se slovenskemu meščanstvu in delavstvu prizna zastopstvo v kočevskem

¹⁰ Isto. Glej podrobneje tam priložene tabele in prim. tudi Kočevski zbornik, passim.

¹¹ Handwörterbuch des Grenz — und Auslanddeutschtums, 3. Bd., 76/ (dalje: Handwörterbuch).

¹² Hans Gröbl, Das Gottscheerland, Flugblätter für Deutschösterreichs Recht, Nr. 13, Wien 1919, 7—8.

¹³ Krajevni muzej Kočevje (dalje MK), mapa (dalje mp.) 266. Spomenico je v imenu okrajnega Narodnega sveta sestavil odvetnik dr. Ivo Sajovic.

¹⁴ Prav tam. Shod Jugoslovanske demokratske stranke v Dobropoljah je 18. 2. 1919 zahteval, da se okrajno glavarstvo premesti iz Kočevja v Ribnico (Državni arhiv SR Slovenije, dalje DAS, zapisnik 65. seje deželne vlade z dne 24. 2. 1919).

mestnem občinskem svetu.¹⁵ Kočevski Nemci pa so se spet potegovali, da bi se na kočevskem ozemlju ohranil status quo glede narodnih pravic Nemcev. 20 kočevskih občin je poslalo novembra 1918. leta spomenico slovenski deželni vladi v tem smislu, zlasti pa so prosili, naj bi se državni in drugi uradi v občeivanju z nemškimi strankami posluževali nemškega jezika. Narodna vlada SHS v Ljubljani jim je odgovorila, da je slovenščina uradni jezik za vse območje v Sloveniji in da ni mogoče delati nikakih izjem.¹⁶ Vlada je sklenila v začetku decembra 1918. leta, da se spričo minimalnega števila dijakov v višjih razredih nemške gimnazije v Kočevju ti razredi ukinejo, nemškimi dijakom pa omogoči prestop na nemško gimnazijo v Ljubljani.¹⁷

Do konca 1918. leta so imeli Nemci na Kočevskem poleg višje gimnazije še lesno strokovno šolo in 33 ljudskih šol s 65 razredi, 25 nemških gasilskih društev, mestno posojilnico v Kočevju in 12 tako imenovanih »rajfajzenk«, 20 krajevnih skupin društva Deutscher Schulverein, 22 krajevnih skupin društva Südmark, mesto Kočevje pa je imelo svojega zastopnika v kranjskem deželnem svetu. Po zlomu Avstro-Ogrske je večina nemških učiteljev s Kočevskega odšla v Avstrijo, zlasti na Koroško, nekateri učitelji pa so bili upokojeni, oz. premeščeni v slovenske kraje. Nemške šole so bile ukinjene v Dragi, Travi, Rečicah in Škrilju, 1919. leta pa so bili ustanovljeni prvi slovenski šolski oddelki na Kočevskem. Kočevsko društvo za nemški dijaški dom so oblasti razpusile že 1919. leta.¹⁸ Za razvoj in razmah kočevskega nemškega šolstva v Avstro-Ogrski je v zadnjih desetletjih Avstro-Ogrsko skrbelo predvsem društvo Deutscher Schulverein in je tako v kočevskem šolskem okraju prišlo po 45 otrok na eno šolo, medtem ko je bilo na slovenskem območju to razmerje več kot dvakratno: po več kot 100 slovenskih otrok na eno šolo. Nemško šolstvo na Kočevskem v Avstro-Ogrski ni bilo namenjeno samo vzgoji nemških otrok, marveč tudi potujčevanju otrok tistih Slovencev, ki so živeli na Kočevskem. Isti svrhi so bili namenjeni tudi otroški vrtci, ki naj bi zlasti služili germanizaciji otrok slovenskega delavstva v Kočevju. Kočevska nemška gimnazija, ustanovljena 1872. leta, se je borila z velikimi težavami, ker ji je primanjkovalo učencev.¹⁹

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ DAS, zapisnik 27. seje deželne vlade z dne 2. 12. 1918.

¹⁷ DAS, zapisnik 32. seje z dne 12. 12. 1918.

¹⁸ Jubiläums-Festbuch der Gottscheer 600-Jahrfeier, Kočevje 1930, 15, 132, 218; Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, 359; Hugo Grothe, Die deutsche Sprachinsel Gottschee in Slowenien, Münster in Westfalen 1931, 180—181.

¹⁹ INV, f. 142, Bericht des Verständigungsausschusses der beiden politischen Parteien des Gottscheer Gebietes am 25. April 1909. V poročilu je med drugim dobesedno rečeno tudi naslednje: »Wir müssen das fremdsprachige Element, das sich bald hier, bald dort durch Zuwanderungen zwischen unsern deutscher Volkskörper einschiebt, durch assimilierende Angleichung an das heimische deutsche Wesen für uns, für unser geliebtes deutsches Volkstum erwerben und gewinnen, damit es keine nationale Gefahr bilde für dasselbe, sondern auf ganz natürlichem, geräuschlosem Wege in unseren deutschen Volkskörper aufgehe. Dies zustande zu bringen ist vor allem die Aufgabe der deutschen Schule.«

Razumljivi so zato ukrepi deželne vlade v Ljubljani, ki je povsod tam, kjer so bili nastanjeni tudi Slovenci, ustanavljala slovenske in ukinjala nekatere nemške šole ter je odpovedala službo tistim nemškim učiteljem, ki so v prvi vrsti imeli ne pedagoško, marveč nemško narodnostno politično poslanstvo. Nezadovoljni z novo državno razmejitvijo in ureditvijo so kočevski prebivalci nemške narodnosti aprila 1920. podprli veliko splošno stavko železničarjev, ki se jim je v mestu Kočevju pridružilo tudi ostalo delavstvo. Poverjenik za notranje zadeve v deželni vladi prof. Remec je na seji deželne vlade obtoževal vladnega tajnika in vršilca dolžnosti okrajnega glavarja v Kočevju dr. Ogrina, da ni energično nastopil in preprečil shodov in obhodov stavkujočih, čeprav je imel na razpolago 34 orožnikov. Tako je na stran 1200 stavkujočih, v mestu Kočevju zaposlenih delavcev pristopilo tudi okoliško nemško prebivalstvo in gibanje se je razširilo skoraj na celotno kočevsko nemško ozemlje.²⁰ Glede na socialni sestav kočevskega nemštva seveda te podpore in solidarnosti kočevskih Nemcev s stavkujočimi ni mogoče razlagati z razredno zavestjo, marveč z narodno solidarnostjo z delom kočevskega delavstva nemške narodnosti in z odporom proti novi državi. Deželna vlada v Ljubljani pa je spet na priporočilo generala Maistra že od 1919. leta dalje marsikatero ukrepe proti nemštvu namerno prikazovala kot ukrepe v borbi proti »boljševiski nevarnosti«, da bi se tako izognila zunanje političnim težavam, zlasti v odnosih z antantnimi silami.²¹

V prvih letih obstoja Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev doživljajo razna društva kočevskih Nemcev menjajočo se usodo. Tako je bilo npr. dne 21. aprila 1923. leta ustanovljeno kočevsko pevsko društvo, vendar je bilo njegovo delovanje prekinjeno od 3. avgusta do 30. novembra 1926. leta.²² Društvo je namreč dne 6. junija 1926. leta priredilo izlet v Celovec in se tam udeležilo protijugoslovanskih manifestacij. Zato je veliki župan ljubljanske oblasti društvo začasno prepovedal, kakor tudi petje pesmi *Die Wacht an der Kulpa*.²³ Kočevsko čitalniško društvo, ustanovljeno 1896. leta, je bilo 1925. leta razpuščeno in spet obnovljeno 1926. leta. Društvo za zaščito ptic je bilo ustanovljeno 1924. leta in razpuščeno 1925. leta. Kočevsko športno društvo je bilo ustanovljeno 1924. leta in je delovalo do konca 1929. leta. V 32 kočevskih krajih so bila ustanovljena nova kočevska gasilska društva, zveza gasilskih društev pa 1927. leta. Študentsko podporno društvo je bilo ustanovljeno v začetku 1928. leta.²⁴ Na Kočevskem je bila Kočevska mestna hranilnica največji nemški denarni zavod, po prevratu pa so v upravi sodelovali tudi Slovenci. Hranilnica in posojilnica v Kočevju je štela 440 članov in je 1928. leta imela 144 000 000 dinarjev prometa ter hranilnih vlog v višini 12 850 000 dinarjev.

²⁰ DAS, zapisnik 144. seje deželne vlade z dne 5. 5. 1920.

²¹ DAS, razni zapisniki sej deželne vlade januarja 1919. leta.

²² Jubiläums-Festbuch, 218.

²³ INV, f. 142, poročilo velikega župana ljubljanske oblasti dr. Vodopivca ministrstvu notranjih zadev dne 20. 3. 1929.

²⁴ Jubiläums-Festbuch, 218. Prm. tudi H. Grothe, n. d., 186.

Krajevne hranilnice in posojilnice so bile še v Kočevski reki, Starem logu, Spodnjem logu in v Stari cerkvi.²⁵

Kočevski Nemci so se politično organizirali v Kočevski kmečki stranki (Gottscheer Bauernpartei) pod vodstvom župnika Josefa Eppicha iz Stare cerkve, ki je stranko tudi zastopal v svetu ljubljanske oblasti. Ker na Kočevskem nemški volivci niso mogli zbrati 6000 glasov, potrebnih za izvolitev poslanskega kandidata, so sklepali volilne sporazume s slovenskimi političnimi strankami, predvsem s Slovensko ljudsko stranko. Kočevska kmečka stranka je delovala do šestojanuarske diktature 1929. leta, nakar je bila tako kot ostale stranke, zasnovane na narodnostni podlagi, razpuščena.²⁶ Kočevska kmečka stranka se je kot podzveza takoj priključila tudi k 1922. leta v Žombolju ustanovljeni Stranki Nemcev in v vodstvo te stranke je bil sprejet tudi dr. Hans Arko iz Kočevja. Na ustanovni skupščini Kulturbunda dne 20. junija 1920. leta v Novem Sadu so sodelovali tudi Nemci iz Slovenije, vendar je bil pred 1929. letom samo za krajši čas 1922. leta Kulturbund v Sloveniji ustanovljen zgolj v Kočevju. Ko je bil po začasni prepovedi 1924. leta Kulturbund 1927. leta na zborovanju v Indiji dne 6. junija 1927. leta spet svečano obnovljen, so tja poleg številnih zastopnikov Nemcev iz Slovenije prišli tudi člani kočevskega pevskega društva.²⁷ Vendar pa se je Kulturbund v Sloveniji razmahnil šele po 1931. letu, ko so bila pravila zveze odobrena z veljavnostjo za vso državo. Najprej so bile krajevne organizacije Kulturbunda v Sloveniji ustanovljene v Mariboru, Celju in Ptuju, medtem ko je bila krajevna organizacija Kulturbunda v Kočevju ustanovljena dober mesec dni kasneje dne 29. avgusta 1931.²⁸ Število krajevnih organizacij Kulturbunda na Kočevskem se je zlasti povečalo pred majskimi volitvami 1935. leta, ko so k temu pripomogli slovenski poslanci Jugoslovanske nacionalne stranke, da bi si zagotovili več glasov na volitvah. Tako je bilo 1935. leta na Kočevskem, večinoma pred volitvami, ustanovljenih oz. je delovalo 11 krajevnih skupin Kulturbunda.²⁹

Razvoj nacističnega gibanja na Kočevskem

Na položaj kočevskega nemštva in stališče oblasti je v mnogočem odločilno vplival razmeroma nagel razvoj nacističnega gibanja med kočevskimi Nemci. Nacistične ideje se tu med mlado generacijo začno širiti že 1929. leta. Organizirajo se domači vaški večeri, tajni sestanki, izleti, skrivna šolska taborišča, nekatera celo v Dalmaciji, v letih 1935—1940 se ustanavljajo in delujejo ilegalne vaške knjižnice z nacistično literaturo, kočevski mladinci pa se pod krinko strokovnega študija politično vzgajajo

²⁵ Kot op. 23.

²⁶ Handwörterbuch, 3. Bd., 77.

²⁷ Oskar Plautz, *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*, Novi Sad 1940, 32, 37—39, 47—49, 52.

²⁸ *Die Arbeit des Kulturbundes vom 1. Nov. 1933 bis 31. Okt. 1934.*

²⁹ *Slovenec*, 19. 1. 1936.

in vežbajo za voditeljska mesta v nemškem Reichu.³⁰ Po nacističnem prevzemu oblasti v Nemčiji 1933. leta je skrb za razvoj nacističnega gibanja na Kočevskem prevzela nemška dijaška zveza Deutsche Studentenschaft, posebej pa so bili v ta namen zadolženi študentje Münchenske univerze.³¹ Zlasti 1935. leta so Kočevsko preplavili številni uniformirani nacistični mladinci, nekatere skupine pa so nacistične ideje med kočevskimi kmečkimi množicami širile previdneje pod krinko vzbujanja zanimanja za narodne pesmi in narodne noše ter celo z naglašanjem verskih momentov.³²

Posebno vlogo so pri širjenju nacističnega gibanja nacisti namenili kočevskim krošnjarjem. Ti so po 1918. letu krošnjarili po Nemčiji, ker so jim vrata v države naslednice avstroogrske monarhije ostala zaprta, poskusi, da bi se tok krošnjarjev usmeril proti južnim predelom Jugoslavije, pa niso uspeli.³³ Dr. Carstanjen, sodelavec VDA in eden vodilnih organizatorjev nacističnega gibanja med Nemci v Jugoslaviji, je v ta namen poslal na Kočevsko nemškega državljana Volkerja Dicka kot predstavnika VDA in avstrijskega državljana, sodelavca društva Deutscher Schulverein Südmark ing. Neunteufela.³⁴ Jugoslovanske oblasti so slednjič 1936. leta oba nacistična odposlanca zaprle in izgnale. Posebno pozornost oblasti so vzbudili pri ing. Neunteufelu najdeni zaupni spisi VDA z načrti za premik nemške jezikovne meje v Sloveniji, seznami kočevske mladine, ki je bila poslana na politično šolanje v Nemčijo ter razni načrti za nadaljnje utrjevanje nacističnega gibanja.³⁵ Slovenski tisk je že prej opozarjal, da se kočevski krošnjarji v Nemčiji vzgajajo za nacistične propagandiste. V Nemčijo so lahko odpotovali samo tisti krošnjarji, ki so imeli posebno dovoljenje dr. Hansa Arka, kdor pa je šel na pot brez tega dovoljenja, je moral računati s tem, da bo iz Nemčije izgnan.³⁶ 1936. leta je novi slovenski klerikalni režim poostril izdajanje potnih listov krošnjarjem, tako da so nekateri potem odpotovali v Nemčijo preko Češkoslovaške.³⁷ Ker je bil v sezoni 1937/38 leta preprečen odhod krošnjarjev, je nemški študent Peter Dummer, ki ga je na Kočevsko poslal izgnani Volker Dick,

³⁰ Herbert Otterstädt, Die Volksgruppe der Gottscheer, Maribor 1942, 21—22.

³¹ Politični arhiv Auswärtiges Amta v Bonnu (dalje PA), VIA Bd. 13, VIA 3019, Bericht der Aussenstelle für Südslawien der Deutschen Studentenschaft, štabni vodja Kurt Marschelke 31. 5. 1935 Auswärtiges Amta (dalje AA).

³² PA, VIA Bd. 14, pismo VDA z dne 28. 11. 1935 AA-u. Prm. Kurt Huber, Gottschee-Fahrt 1935, v: Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege der Deutschtums, 10. Jg. 1935, 673—682.

³³ Kočevski Slovenec, 15. 8. 1938; O. A. Isbert, Volksboden und Nachbarschaft der Deutschen in Europa, Berlin, Leipzig 1937, 124.

³⁴ PA, Kult A Bd. 15, Kult A 653 17. 2. 1937, nemško poslanstvo Beograd (dalje DGB) AA-u, priloga k poročilu svetnika Jansona.

³⁵ Isto in VIA Bd. 14, VIA 852/36 28. 2. 1936, AA nemškemu poslaniku v Beogradu von Heerenu.

³⁶ Pohod, 31. 8. 1935, 10. 5., 14. 8. in 20. 8. 1936. Prm. Kočevski zbornik, 146; Gottscheer Zeitung, 10. 6. 1935, 1. 8. 1936; Sodobnost, 1938, 371.

³⁷ Gottscheer Zeitung, 20. 11. 1936; INV, f. 142, referat Manjšinskega inštituta iz aprila 1938. leta.

razvil načrt za ilegalni prehod krošnjarjev preko meje.³⁸ Kočevski Slovenec je slednjič, seveda brez uspeha, predlagal, naj bi se osnoval nemško-slovenski krošnjarski sklad, imenovan od banske uprave, ki bi po kriteriju politične neoporečnosti in gmotnega stanja izbiral posamezne krošnjarje ter izdajal tudi za nemške oblasti obvezna priporočila.³⁹

Širjenje nacističnega gibanja na Kočevskem je izzvalo vedno večji odpor javnosti. Tisk je opozarjal na številne kljukaste križe po kočevskih vaseh, na zidovih hiš in celo po drevju, na agitacijske obiske iz Nemčije in podobno.⁴⁰ Zlasti številni so bili incidenti in spopadi med nacistično usmerjenimi kočevskimi Nemci in slovenskimi prebivalci poleti 1935. leta. Tako so npr. v Stari cerkvi ob otvoritvi prvega nemškega prosvetnega doma na Kočevskem Nemci v sprevedu z baklami vzklikali Hitlerju, sodelovali pa sta tudi dve skupini uniformirane Hitlerjeve mladine. Jugoslovanski nacionalisti so priredili protidemonstracije ter se spopadli z udeleženci spreveda.⁴¹ Tudi Komunistična partija Slovenije je opozarjala na hitlerjanske tčaje v koči na Frizah, na počitniška taborišča nemških dijakov v Knežji lipi, Borovcu, Dolnji in Gornji brigi, na tajne množične sestanke kočevskih Nemcev pod krinko izletov in njihovo nacistično delovanje v okviru pevskega društva.⁴² Tisk je zahteval, naj oblasti energično ukrepajo proti tajnim nacističnim sestankom in preprečijo prihajanje nemških nacističnih izletnikov na Kočevsko.⁴³

Na pomlad 1936. leta so spričo razmaha nacističnega gibanja v Kulturbundu tako kot drugod v Sloveniji oblasti tudi na Kočevskem prepovedale večino krajevnih organizacij Kulturbunda. Konec marca 1936. leta so bile razpuščene krajevne organizacije Kulturbunda v Kočevju in v Stari cerkvi, aprila 1936. leta v Nemški loki, septembra 1936. leta pa v Livoldu in Dolnji topli rebri.⁴⁴ 1936. leta je bilo na Kočevskem več hišnih preiskav in aretacij posameznikov, ki so bili v zvezi z nacističnim obnoviteljskim gibanjem, zaplenjena je bila številna nacistična literatura.⁴⁵

Na pobudo Družbe sv. Cirila in Metoda je vlada v finančnem zakonu za 1936/37 leto pooblastila pristojne ministre, da izdajo uredbo, ki je omejevala nakup nepremičnin in zemlje v 50 kilometrskem obmejnem

³⁸ PA, Kult A Bd. 18, nemški konzulat v Ljubljani (dalje DKL) 19. 11. 1938 AA-u. Po podatkih v Gottscheer Kalender 1936, 126 je šlo 1934/35 približno 200 krošnjarjev v Nemčijo, leta 1935/36 (prav tam, 1937, 90) približno 290 in 1936/37 leta (prav tam, 1938, 103) približno 250 krošnjarjev.

³⁹ Kočevski Slovenec, 15. 12. 1938. Za vprašanje kočevskih krošnjarjev glej podrobneje še: Slovenski Narod, 14. 7. 1937; Lev Modic, Preko naše zemlje, v: Sodobnost, 1937, 373 in isti, Nacionalno socialistična propaganda med inozemskimi Nemci, prav tam, 463—467.

⁴⁰ Pohod, 2. 2. in 9. 3. 1935; Slovenec, 22. 7., 24. 7., 5. 8. 1935.

⁴¹ Slovenec, 22. in 24. 7. 1935.

⁴² Hitlerjevci v Sloveniji, Ljubljana 1937, 6—8, brošura v arhivu CK ZKS.

⁴³ Pohod, 10. 5. in 20. 8. 1936. Slovenec je 27. 8. 1937 prav tako zahteval strogo nadzorstvo nad kočevskimi Nemci ter opozarjal, da so se le-ti po razpustu Kulturbunda združili v pevskega društva in v športnem društvu Rapid.

⁴⁴ Deutsche Zeitung, 16. 4. 1936; Gottscheer Zeitung, 1. 5., 1. 6. in 20. 10. 1936; Deutsches Volksblatt, 7. 10. 1936; Der Auslandsdeutsche, 19. Jg. 1936, 855; Handwörterbuch 3. Bd., 77, Gottscheer Kalender 1937, 93 in 1938, 103.

⁴⁵ Deutsches Volksblatt, 6. 3. 1936; Handwörterbuch, 3. Bd., 77.

pasu. Tuji državljani so morali v ta namen prej dobiti posebno dovoljenje ministra vojske in notranjih zadev.⁴⁶ Decembra 1936. leta je banska uprava dravske banovine v zaupni okrožnici dala navodilo, naj se nakup zemlje odklanja tudi jugoslovanskim državljanom nemške narodnosti, narodnost le-teh pa naj se ugotovi po podatkih ljudskega štetja iz 1931. leta.⁴⁷ Nemški posestniki na Kočevskem so bili prav tako prizadeti s to uredbo. Sistematično so namreč prej nakupovali zemljo in vinograde v okolici Semiča in Črnomlja.⁴⁸ Zaradi teh omejitev so predstavniki Nemcev večkrat protestirali v skupščini, prav tako pa so se pritoževali nemški tisk, nemški poslanik von Heeren ter drugi visoki uradniki nacističnega Auswärtiges Amta.⁴⁹

V javnih diskusijah o problemu kočevskega nemštva sta se izoblikovala v glavnem dva načrta: po prvem naj bi vse državne urade, okrajno glavarstvo, gimnazijo itd. premestili iz Kočevja v Ribnico in Kočevsko tako na nek način odrezali od sveta; po drugem načrtu pa naj bi na opusteli kočevski zemlji naselili Slovence. Slovenski publicisti, ki so v legalnih revijah odražali mnenja Komunistične partije Slovenije, pa so naglašali, da je mogoče kočevski problem rešiti samo z reševanjem vseh tistih perečih socialnih in gospodarskih vprašanj, ki tvorijo sestavni del slovenskega narodnega vprašanja.⁵⁰ Komunistična partija Slovenije si je prizadevala, da bi odpor proti nacistični dejavnosti med Nemci na Slovenskem ne dobil narodno-šovinističnega oboje. »Mi nismo proti Nemcem, branimo se samo pred hitlerjevskimi osvajači! Mi nočemo zatirati nobenega naroda, toda tudi sami nočemo biti sužnji,« je bilo rečeno v zaplenjeni partijski brošuri »Hitlerjevci v Sloveniji«. Ivan Bratko pa se je zavzemal za »ljudsko zvezo Slovencev in Kočevarjev zoper tuje rentijerje, brezdelneže, zoper kneza, agente razdora...«⁵¹ Seveda pa so to ostala zgolj načelna stališča, ki jih v dnevni praksi ni bilo mogoče uresničiti spričo v tem času že izredno razvitega nacističnega gibanja.

Vodstvo kočevskih Nemcev so kljub prodoru in razvoju nacističnega gibanja do 1938. leta še obdržali v svojih rokah starejši, konservativni in umerjenejši voditelji. Kmalu po sestavi svoje vlade je predsednik dr. Milan Stojadinović dne 13. avgusta 1935. leta na Bledu sprejel kočevskega voditelja dr. Hansa Arka. V tedaj izročeni spomenici so kočevski

⁴⁶ Službene novine, 29. 4. in 8. 9. 1936; Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda (dalje CMD) 1937, 68; Stenografske beležke skupštine, redovni saziv 1935/36, I., 1936, priloga str. 22.

⁴⁷ PA, Kult A Bd. 16, Auslandsdienst, Bericht Nr. 1220/37, Beograd 9. 5. 1937.

⁴⁸ Koledar CMD 1938, 49—50.

⁴⁹ Nation und Staat, 11. Jg. 1937/38, 144—147, 271; PA, Staats Sekretär Band 1. Jugoslawien, 151977, beležka Woermanna 3. 7. 1939 o razgovoru s poslanikom dr. Ivom Andrićem. Andrić je dejal, da je položaj otežkočen, ker so se mnogi Nemci, svoj čas avstrijski državljani, kot npr. knez Auersperg, legitimistično udejstvovali.

⁵⁰ Ivan Bratko, Pogled na Kočevsko, v: Sodobnost, 1938, 371—372; Vlado Vodopivec, v: Sodobnost 1937, 432. Glej tudi Anton Lajovic, Kočevje in mi, v: Misel in delo, I., 1935, 11—13; Slovenec, 18. 4. 1937.

⁵¹ Hitlerjevci v Sloveniji, 27; Ivan Bratko v oceni dr. Rusove razprave v Kočevskem zborniku v: Sodobnost, 1939, 209.

Nemci prosili, da se na 13 manjšinskih šolah odpro novi nemški manjšinski razredi in dovoli privatna nemška ljudska šola na Maverlenu. Prosili so tudi za namestitev novih učiteljskih moči.⁵² Vendar so oblasti jeseni 1936. leta ukinile tri nemške razrede na Kočevskem, ker tod ni bilo več z zakonom določenega minimuma otrok. Nekaj kočevskih učiteljev je bilo premeščenih, oz. so bili upokojeni. Rajhovski nemški tisk je te ukrepe označeval kot zatiranje nemškega manjšinskega šolstva, dejansko pa so oblasti s tem skušale zavreti nacistični vpliv na mladino, ker so tudi šole na Kočevskem v nekaterih primerih postale oporišča nacistične propagande in nacistične vzgoje.⁵³ Vrh tega je na položaj nemškega manjšinskega šolstva v mnogočem vplivalo vprašanje reciprocitete glede na narodnostno zatiranje koroških Slovencev. Voditelj kočevskih Nemcev župnik Josef Eppich je na pobudo banske uprave in ljubljanskega škofijskega ordinariata konec 1936. leta potoval na Dunaj in v Celovec, kjer je sporočil, da bi bilo izboljšanje položaja koroških Slovencev v prid tudi Nemcem na Slovenskem.⁵⁴ Na razne želje in zahteve kočevskih Nemcev jim je banska uprava dravske banovine opetovano izjavljala, da je mogoče njihove želje obravnavati in reševati samo na osnovi načela reciprocitete, oz. sporazumne rešitve manjšinskih vprašanj med Jugoslavijo in Avstrijo.⁵⁵ Predstavniki kočevskih Nemcev in koroških Slovencev so se dne 27. avgusta 1937. leta v Celovcu res dogovorili o osnovnih smernicah manjšinske politike s tem, da se ukinejo organizirani in neorganizirani napadi na manjšino na kulturnem, gospodarskem in političnem področju; da se uradništvu in zlasti učiteljstvu dajo smernice za lojalni odnos do manjšine; da se narodno-politični članki v deželnih listih cenzurirajo v smislu medsebojnega sporazumevanja in da se kot kriterij narodne pripadnosti upošteva družinski jezik.⁵⁶ Koroški deželni glavar je ob tej priliki obljubil predstavnikom obeh manjšin, da bodo nekatere želje in zahteve koroških Slovencev izpolnjene na podlagi reciprocitete. Kaže, da do podobnih razgovorov s predstavniki obeh manjšin na sedežu banske uprave v Ljubljani ni prišlo, čeprav so kočevski voditelji v ta namen prosili za posredovanje tudi predstavnika vlade dr. Stojadinovića.⁵⁷

V spomenici, izročeni dr. Stojadinoviću avgusta 1937. leta, so voditelji kočevskih Nemcev poskušali odvrniti od sebe sleherno odgovornost za delovanje nacističnih emisarjev Dicka in ing. Neunteufela. Naglašali so

⁵² INV, f. 142, prepis spomenice, ki jo je 15. 10. 1935 župnik Eppich poslal banu dr. Natlačenu.

⁵³ Handwörterbuch, 3. Bd., 80; Das Deutschtum des Südostens im Jahre 1936, Wien 1937, 64; Der Auslandsdeutsche, 19. Jg. 1936, 855 in 21. Jg. 1938, 27; Nation und Staat, 10. Jg. 1936/37, 612; Slovenec, 26. 10. 1936.

⁵⁴ PA, DGB Po 6 Nr. 1 Bd. 3, Kult A 2272 12. 11. 1936, AA DGB-u.

⁵⁵ INV, f. 142, Zahteve nemške manjšine v dravski banovini na kulturnem, gospodarskem in političnem področju. Dne 26. 7. 1937 jih je banu dr. Natlačnu poslal župnik Eppich.

⁵⁶ PA, DGB Po 6 Nr. 1 Bd. 3, DKL 15. 11. 1938 DGB-u. Priložen je z roko prepisan tekst sporazuma v slovenščini.

⁵⁷ INV f. 142, prepis pisma dr. Arka, kanonika Ferdinanda Erkerja in župnika Josefa Eppicha dr. Stojadinoviću z dne 6. 11. 1937. Prm. poročilo o pogajanjih v Gottscheer Zeitung, 22. 8. 1937, 10. 8. 1937 in v Deutsche Arbeit, 38, Jg. 1938, 80—81.

svoje sodelovanje z vsakokratno vladajočo stranko in se pritoževali, da kljub temu niso imeli nobenih omembe vrednih koristi.⁵⁸ V spomenici, ki jo je župnik Josef Eppich preko koroškega slovenskega župnika Starca poslal banu dr. Natlačenu julija 1937. leta, so predstavniki Nemcev na Slovenskem zahtevali, da preneha sleherna proti njim uperjena gonja v tisku. Dovoljena naj bi bila ustanovitev nemškega narodnega sveta, na čigar predlog bi bil imenovan tudi nemški banovinski svetnik v banovinskem svetu dravske banovine. Nemci so zahtevali, naj se prizna subjektivno načelo svobodnega priznavanja k narodnosti. Za odprtitev manjšinskih razredov naj bi zadoščalo 15 in ne 30, oz. v izjemnih primerih 25 otrok, kot je to določal zakon o osnovnem šolstvu. Učitelji in upravitelji manjšinskih šol naj bi pripadali isti narodnosti kot učenci. Vse manjšinske šole v banovini naj bi nadzoroval šolski inšpektor nemške narodnosti, neposredno podrejen ministrstvu prosvete. Na državni gimnaziji v Kočevju naj bi se že od prvega razreda dalje uvedel pouk nemščine; z enakim številom učnih ur, kot jih je bilo določenih za slovenščino. Dovoljeni naj bi bili privatni pouk nemščine, nemški otroški vrtci, obnova Kulturbunda, nova telovadna in športna društva z mladinskimi odseki itd. Nemcem naj bi se vrnil vsaj del prej odvzetega društvenega premoženja in razdružile naj bi se veleobčine, ki da so nastale iz slovenskih narodnih vidikov.⁵⁹ Podobne zahteve so ponovili novi, izrazito nacistični voditelji kočevskih Nemcev v spomenici oktobra 1939. leta, poslani tako banski upravi v Ljubljani kot vladi v Beogradu. V skladu s svoječasnim programom nacistične Volksdeutsche Einheitsfront so zahtevali, da se nemški narodnostni skupini na Kočevskem prizna status javnopravne korporacije s posebnim statutom; odstranitev slovenskih učiteljev s kočevskih šol in vrnitev premeščenih kočevskih učiteljev; ukinitve omejitev pri nakupu nepremičnin itd.⁶⁰

Vsekakor je staro vodstvo kočevskih Nemcev vedno bolj izgubljalo vpliv in avtoriteto med množicami kočevskih Nemcev. Ko je po javnem razkolu v Kulturbundu in izključitvi voditeljev nacističnega obnoviteljskega gibanja zvezno vodstvo Kulturbunda dne 27. oktobra 1935. leta, je vodstvo kočevskih Nemcev odklonilo poziv obnoviteljev za sodelovanje in zatrjevalo, da se sklepi zveznega vodstva ne nanašajo na Kočevsko. Značilno pa je, da so predstavniki slovenskih Nemcev, med drugimi tudi predstavniki Nemcev s Kočevskega, nasprotovali sklepom o novi ureditvi Kulturbunda ter so predlagali zveznemu vodstvu, naj odstopi in tako omogoči poravnavo sporov.⁶¹ Kočevski Nemci, nezadovoljni z novim in ostrejšim kurzom klerikalnega režima v Sloveniji, so na občinskih volitvah 1936. leta v Kočevju podprli listo opozicije, ki je dobila 350 glasov in 21 odborniških mest v občinskem svetu, medtem ko je JRZ dobila samo 2 odborniški mesti in 231 glasov. V Koprivniku in v Kočevski reki so

⁵⁸ Prav tam, spomenica vodstva kočevskih Nemcev z dne 28. 8. 1937.

⁵⁹ Kot op. 55.

⁶⁰ INV, f. 142, isto v Državnem arhivu SRS, podružnica Maribor (dalje DAM), fond Schwäbisch-Deutscher Kulturbund (dalje SDKB), f. 5.

⁶¹ PA, VIA Bd. 13, nemški konzul v Zagrebu Freundt 29. 11. 1935 AA-u; Gottscheer Zeitung, 30. 10. 1935, 20. 10. 1935 in 1. 7. 1935.

Nemci na občinskih volitvah postavili svojo kandidatno listo in dobili te občine v svoje roke. V večini kočevskih občin so Nemci dobili funkcije županov.⁶² Vendar pa so, tako kot ostali Nemci v državi, tudi kočevski Nemci na decembrskih volitvah 1938. leta po navodilu svojega vodstva in na ukaz iz Berlina glasovali za vladno listo JRZ⁶³. Še pred volitvami so radikalni nacisti na Kočevskem dr. H. Arka in ostale konservativne voditelje odstavili. Volksdeutsche Mittelstelle je dr. Arku med njegovim obiskom v Celovcu še osebno sporočila, da mora odstopiti.⁶⁴

Tako kot v vsej Sloveniji so se tudi na Kočevskem po Anschlusu in še zlasti ob sudetski krizi in ob Münchenskih sklepih zaostriili odnosi med nemškim in slovenskim prebivalstvom. Septembra 1938. leta so bile v Kočevju premazane številne dvojezične in nemške napisne table. Okrajno glavarstvo je prepovedalo nošnjo belih nogavic z utemeljitvijo, da je to nedovoljeno izražanje simpatij za drugo državo. Orožniki so ustno sporočili ukaz okrajnega glavarstva, da je treba do 15. novembra 1938 namestiti zgolj slovenske napise. Toda glede na bližnje volitve in obči zunanje-politični položaj je bil ta ukaz kmalu preklican.⁶⁵ Oblasti so v številnih primerih ostro nastopale proti nacističnim propagandistom in z denarnimi in zapornimi kaznimi skušale preprečiti širjenje nacističnih pozdravov, posest Hitlerjevih slik in nacistične propagandne literature.⁶⁶ Na pomlad 1939. leta so, zlasti po nacistični okupaciji Češke, tudi na Kočevskem postali še številnejši nacistični izpadi in so se množile že kar javne in množične nacistične manifestacije. Kočevski Nemci so Hitlerjevo petdesetletnico slavili s številnimi kresovi in raketami, praznovali so po gostilnah, prepevali nacistične borbene pesmi in podobno. Orožniki so sicer skušali kresove pogasiti in orožniška postaja v Kočevju je bila okrepljena, toda to seveda ni moglo zavreti nacistične dejavnosti. Oblasti so uvedle policijsko uro ob devetih zvečer in tega leta prvič prepovedale postavljanje mlajev v kočevskih vaseh.⁶⁷

Martin Sturm, eden izmed novih nacističnih voditeljev kočevskih Nemcev, je dne 13. aprila 1939. leta iz Gradca poslal Hitlerju brzojavko

⁶² Slovenec, 26. 10. 1936; Nation und Staat, 10. Jg. 1936/37, 168; Deutsche Arbeit, 37. Jg. 1937, 46—47; Der Auslandsdeutsche, 20. Jg. 1937, 370; Das Deutschtum des Südostens im Jahre 1936, Wien 1937, 72.

⁶³ Gottscheer Zeitung, 10. 11. 1938; Kočevski Slovenec, 15. 11. 1938; Gottscee Kalender 1940, 70—71.

⁶⁴ DAM, SODI, f. 28, pismo H. Otterstädta Bergmannu z dne 16. 12. 1938; PA Kult A Bd. 18, Kult A 0018/39 prepis pisma novega vodstva kočevskih Nemcev nemškemu konzulatu v Ljubljani.

⁶⁵ Gottscheer Kalender 1940, 69; Deutsches Volksblatt, 23. 9. 1938; Gottscheer Zeitung 23. 10. in 10. 11. 1938; PA Kult A Bd. 18, nemški konzulat v Ljubljani 12. 11. 1938 AA-u.

⁶⁶ MK, f. 184 vsebuje vrsto aktov o administrativnem kazenskem postopku proti nacističnim izpadom in nacističnim propagandistom na Kočevskem.

⁶⁷ Institut za historiju radničkog pokreta Zagreb, bilten Ministrstva notranjih zadev za april 1939; Vojnoistorijski institut v Beogradu (dalje VII) 6—19/2, poročilo Glavnega Generalštaba (dalje GGŠ) za april 1939; PA, DGB Bd. 37/4, konzul Bernard DGB-u 2. 5. 1939; Gottscheer Zeitung, 1. in 20. 5. 1939; Kočevski Slovenec, 5. 5. 1939.

s prošnjo, naj južno Štajersko in Kočevsko priključi k Nemčiji.⁶⁸ Čeprav je novi predsednik vlade Dragiša Cvetković dovolil, da se v Sloveniji obnovi Kulturbund in so aprila 1939. leta v številnih vaseh in krajih na Kočevskem tudi bile ustanovne skupščine novih krajevnih organizacij, banovinske oblasti tega niso priznale in odobrile, češ da je treba poprej šele predložiti pravila organizacije v odobritev.⁶⁹ Banska uprava je obnovo Kulturbunda v Sloveniji dovolila šele jeseni 1939. leta, potem ko so nemške oblasti na Koroškem odobrile pravila in delovanje Slovenske prosvetne zveze.⁷⁰ Pred nemškim napadom na Jugoslavijo so v okraju Kulturbunda za Kočevsko delovale krajevne skupine Kulturbunda v naslednjih krajih: Kočevje, Dolga vas, Livold, Dolnja topla reber, Dolnja briga, Gotenice, Grčarice, Knežja lipa, Kočevska reka, Koprivnik, Mozelj, Nemška loka, Onek, Borovec, Poljane, Blatnik, Polom, Stara cerkev, Stari log, Šalka vas, Zajčje polje, Željne in Spodnji log.⁷¹ Kulturbund na Kočevskem je v januarju 1941. leta štel 4214 članov, h katerim je prišteti še 1199 družinskih članov, medtem ko je bilo izven Kulturbunda še — po cenitvah vodstva Kulturbunda, oz. njegovega statističnega urada — 5123 Nemcev.⁷² Po zlomu Jugoslavije pa je Gottscheer Zeitung trdil, da je bilo v Kulturbundu včlanjenih 8553 kočevskih Nemcev.⁷³

V vojnem času, zlasti po nemških zmagah na zahodu in kapitulaciji Francije, je izredno porasla povsem odkrita in javna nacistična dejavnost Nemcev v vsej državi, tako tudi na Kočevskem. Na letni skupščini Kulturbunda v Kočevju dne 29. decembra 1940. leta so bili vsi udeleženci zborovanja v uniformah, pozdravljali so s hitlerjanskim pozdravom, dvorana je bila dekorirana z nacističnimi emblemi, pred govorniškim odrom so se zvrstili mladinci z bobni in fanfarami, vsi pa so navdušeno vzklikali »Sieg-Heil!«⁷⁴ Oblasti so sicer skušale v vojnem času omejiti dotlej tako številna potovanja raznih nemških turistov in izletnikov, ki so pod krinko turizma, dejansko pa z nacistično propagandističnim namenom obiskovali Kočevsko. Okrajni glavar Brezigar je poleti 1940. leta, še v času nemške ofenzive proti Franciji, prepovedal, da bi se tujci brez posebnega dovoljenja zadrževali na Kočevskem. Dovoljen je bil samo tranzit po glavni cesti in po železnici.⁷⁵

Značilno za razmere na Kočevskem je dejstvo, da so se mešani zakoni v glavnem pokočevali, oz. ponemčili in da so celo hiše, ki so bile še pred

⁶⁸ PA, Pol IV, Bd. 41 (D 601041). Prim. Dokumentation der Vertreibung, Bd. V., 41 E op. 43.

⁶⁹ NAW, T-81, Roll 497, FN 5260311 in 5260355; Deutsche Nachrichten, 29. 4. 1939; Gottscheer Zeitung, 1. in 10. 5. 1939; Deutsches Volksblatt, 23. 7. 1939.

⁷⁰ Deutschtum im Ausland, 22. Jg. 1939, 623—624.

⁷¹ DAM, SDKB f. 2, mp. 1.

⁷² Kot op. 8.

⁷³ Gottscheer Zeitung, 3. 12. 1941, cit. kot dokument št. 21, pri Franjo Baš, Slovenski Nemci 1918—1945, INV, f. 152.

⁷⁴ VII, 48-29/1, Štab Dravske divizijske oblasti Str. Pov. Dj. Ob. Br. 30, Ljubljana 27. 1. 1941, mesečno obveščevalno poročilo za januar 1941. leta.

⁷⁵ NAW, T-81, Roll 521, FN 5287041, poročilo SODI št. 30.

25 leti zavedno slovenske, prehajale v kočevski krog s potomci vred.⁷⁶ Tisk je naglašal, da so Slovenci na Kočevskem prepuščeni samim sebi, prezirani od kočevskih Nemcev, od njih gmotno odvisni in da se počasi potujejo. V letih gospodarske krize 1934—35 je bilo samo v Kočevju 700 brezposelnih, gozdni in poljski delavci slovenske narodnosti so bili brez zaslonbe, odvisni od nemških delodajalcev.⁷⁷ Raznarodovalni vpliv, ki ga je imelo kočevsko nemštvo nad Slovenci, živečimi v njihovi sredini, so oblasti skušale zaježiti tako, da so se strogo držale določil zakona o osnovnem šolstvu ter so z analizo imen odklanjale vpis v manjšinske šole tistim učencem, katerih predniki so bili v celoti ali vsaj deloma resnično ali samo domnevno slovenskega rodu. V šolskem letu 1933/34 je bilo na Kočevskem 20 povsem nemških in 11 delno nemških manjšinskih razredov.⁷⁸ Dne 10. oktobra 1939. leta je bilo na Kočevskem 17 manjšinskih nemških oddelkov s 615 učenci ter 27 slovenskih oddelkov s 1043 učenci, medtem ko je leto dni kasneje na dan 1. decembra 1940. leta bilo samo še 15 nemških oddelkov z 428 učenci, število slovenskih oddelkov pa je sicer ostalo isto, toda v 27 slovenskih oddelkih se je število učencev zmanjšalo na 970.⁷⁹ Nemški manjšinski in rajhovski tisk se je često pritoževal zaradi manjšinskega šolstva na Kočevskem, prezrl pa je, da so bili marsikateri nemški učitelji s Kočevskega premeščeni zaradi svojega nacističnega delovanja.⁸⁰

Zadržanje kočevskih Nemcev ob aprilskem zlomu in preselitev

Ob začetku druge svetovne vojne so kočevski Nemci začeli organizirati ilegalno polvojaško formacijo, tako imenovano Mannschaft. Šklep o tem je bil sprejet na tajnem sestanku septembra 1939. leta. Vsa Kočevska je bila razdeljena na tako imenovane Sturme in v teh oddelkih je moral sodelovati vsak član Kulturbunda v starosti od 21. do 50. leta. Pod krinko zimske pomoči so bile organizirane posebne udarne skupine. Na čelu štaba je bil Mannschaftsführer Wilhelm Lampeter. 1560 Kočevarjev je bilo vključenih v tako imenovane Ortsstürmen, 145 jih je bilo v Wachsturmu, 2994 pa v mladinskih skupinah. Voditelj Mannschafta se je za svojo nalogo že prej posebej izvežbal v Nemčiji.⁸¹ Jugoslovanske oblasti so razpolagale s podatki, da se na Kočevskem organizirajo tajne polvojaške enote in menile, da so to SA oddelki. Prav tako so oblasti zasledile resnične govornice, da so mnogi kočevski Nemci kot prostovoljci odšli v nemško

⁷⁶ Janko Mačkovšek, Ob 50-letnici Družbe sv. Cirila in Metoda, v: Misel in delo, I., 1935, 215.

⁷⁷ Jutro, 11. 8. in 24. 11. 1937.

⁷⁸ Koledar CMD 1935, 89.

⁷⁹ INV, f. 142, poročila prosvetnega oddelka banske uprave dravske banovine.

⁸⁰ Pr. Nation und Staat, 14. Jg. 1940/41, 94, 143; 175; H. Otterstädt, Gottschee eine deutsche Volksinsel im Südosten, Graz 1941, 12; Deutsches Volksblatt, 19. 11. 1940 itd.

⁸¹ Kot op. 73; kot op. 30, str. 23. Prm. tudi Abschlussbericht kot op. 9 in Marburger Zeitung, 20. 11. 1941.

vojsko. Skupine kočevskih Nemcev so v začetku marca 1941. leta že kar javno in pod vojaško komando marširale po cestah.⁸²

Ob nemškem napadu na Jugoslavijo aprila 1941. leta so oborožene formacije Nemcev na Kočevskem, tako kot se je to dogajalo tudi drugod v državi, začele razoroževati enote jugoslovanske vojske, orožništvo in policijo. Kočevski Sturmi so dne 11. aprila prevzeli oblast v svoje roke. Kočevski Volksgruppenführer Josef Schober je odločil, da ing. Wilhelm Lampeter prevzame dolžnost okrajnega glavarja na Kočevskem, dr. Hans Arko pa dolžnost župana v Kočevju. Oboroženi kočevski Nemci so aretirali vrsto Slovencev na Kočevskem. Pri spopadih z jugoslovansko vojsko je padlo tudi nekaj oboroženih kočevskih Nemcev.⁸³ Kočevski Nemci so imeli oblast v svojih rokah do 28. aprila, ko so okupacijske italijanske oblasti znova izročile civilno oblast slovenskim uradnikom, ki so jih kočevski Nemci prej odstavili. Italijanske vojaške oblasti so z nezaupanjem gledale na nemške vojaške formacije, ukazale izročiti orožje ter prepovedale nošnjo Mannschaft uniform. Odnos med kočevskimi Nemci in italijanskimi vojaškimi oblastmi se je izboljšal šele, ko so se na Kočevskem pojavile prve partizanske enote.⁸⁴

Kot že omenjeno, so si kočevski Nemci 1939. leta prizadevali, da bi nemške čete okupirale in k Nemčiji priključile tudi kočevsko ozemlje. Jugoslovanske oblasti so bile prepričane, da je posebno zanimanje Tretjega Reicha za Kočevsko odraz starih velikonemških teženj, da se zgradi nemški most na Jadran. Knez Auersperg je po poročilih jugoslovanskih oblasti dal kočevskim Nemcem geslo, naj ne dovolijo, da izgine ta nemški otok, ki naj bi Nemce privedel do Jadranskega morja.⁸⁵ Toda že F. Langer je pod značilnim psevdonimom Adriaticus 1925. leta sicer zahteval nemške meje na Savi in Julijskih Alpah z bohinjskim kotom in Radovljico, toda za Kočevsko ni predvideval vključitve v nemške meje, marveč se je izjasnil samo za avtonomijo.⁸⁶ Ko je Hitler v svojem govoru v Reichstagu dne 6. oktobra 1939. leta predlagal izmenjavo narodnih manjšin v Evropi, je nastalo med kočevskimi Nemci tako kot sicer med Nemci v državi veliko vznemirjenje. Nemci so se bali, da bodo s silo preseljeni in mnogi so začasno opustili hitlerjanske pozdrave ter celo začeli dokazovati svoje slovensko poreklo.⁸⁷ Po nemški zmagi nad Francijo je Lorenz, vodja Volksdeutsche Mittelstelle v zaupni beležki sicer predvideval, da bi se v primeru vojne z Jugoslavijo k Nemčiji priključili južni deli Koroške in Štajerske, vendar je za Kočevsko, ki bi v tem primeru prišla v italijansko interesno

⁸² VII, 1—5/5, Komanda žandermerije 15. 3. 1941 ministrstvu vojske in mornarice; 11—50/4, Odeljenje za državnu zaščitu Ministarstva unutrašnjih poslova ministrstvu vojske in mornarice 17. 1. 1941; Državni arhiv SFRJ, A-II-CPD, f. 37, poročilo dopisnika CPB iz Ljubljane 15. 3. 1941.

⁸³ Kot op. 30, str. 23.

⁸⁴ Kot op. 9.

⁸⁵ INV, f. 142, nedatiran, v srbohrvaščini pisan referat Manjšinskega inštituta, po tekstu sodeč iz 1938. ali 1939. leta.

⁸⁶ *Adriaticus*, Deutschlands gerechte Grenzen, Berlin 1925, 68—70.

⁸⁷ Kočevski Slovenec, 25. 11. 1939; povzetek Hitlerjevega govora v: *Keesings Archiv der Gegenwart* 1939, 4266.

sfero, videl samo možnost preselitve tamkajšnjih Nemcev.⁸⁸ V svojih načrtih za okupacijo dela Slovenije je Südostdeutsches Institut v Gradcu 1940. leta prav tako predvideval predvsem priključitev Štajerske, ni pa omenjal Kočevske. Na novem obmejnem področju naj bi naselili nemške kmete iz Reicha, da bi tako z »zaščitnim zidom« ločili Slovence od »vindišarjev«, pri čemer ta načrt še ni omenjal možnosti, da se tu naselijo kočevski Nemci.⁸⁹ Ob popisu Nemcev in njihovega premoženja, ki ga je v zimi 1940/41 tajno izvedel Kulturbund, so se po Kočevskem širile govorice, da bodo Slovenci s Kočevskega preseljeni v Bosno, kočevski Nemci pa na Koroško.⁹⁰ V kolikor je delegacija članov Kulturbunda iz Brežic res Hitlerju predlagala, naj se v Posavju naselijo kočevski Nemci, Slovenci, neprierni za germanizacijo pa izselijo, je zelo verjetno, da je to bilo 1941. leta po zlomu Jugoslavije, nikakor pa ne 1938. leta. V tem času na predvečer druge svetovne vojne si namreč Nemci v Sloveniji žele nemške okupacije vse Slovenije.⁹¹

Po priključitvi tako imenovane Ljubljanske pokrajine k Italiji je nemška vlada z italijansko vlado sklenila dne 31. avgusta 1941. leta v Rimu sporazum o preselitvi nemških državljanov in volksdeutscherjev. Sporazum je začel veljati s 1. oktobrom 1941. leta in za optiranje je bil sprva določen rok 30. september 1941, za izselitev pa 30. november 1941. leta. Italijanske oblasti so oklevale pri sklenitvi sporazuma, ker so se bale, da bi v praznem prostoru na Kočevskem partizani ne ustvarili svojih oporišč. Prijave optantov so začeli zbirati 20. oktobra 1941. leta in preselitev bi morala biti končana do 31. decembra 1941. leta. Izvedbo te akcije pa je zelo oviral sneg, kakor tudi pomanjkanje benzina za kamione. Za upravo nad nepremičninami in ostalo imovino, ki so jo kočevski Nemci pustili v svojih dotedanjih domovih, je bila ustanovljena družba Emona kot takoiimenovana Tochtergesellschaft italijanske družbe Società Generale Immobiliare. Akcija preselitve kočevskih Nemcev je tekla vzporedno z izselitvijo Slo-

⁸⁸ PA, Inland Ilg Bd. 236, str. 150—154, beležka z dne 27. 6. 1940.

⁸⁹ DAM, SODI, f. 2., mp. 1., prepis brez podpisa in datuma, po besedilu sodeč iz 1940. leta.

⁹⁰ VII, 1—47/4, Komanda žandermerije 18. 1. 1941 ministrstvu vojske in mornarice; Državni arhiv SFRJ, A-II-CPB, dopisnik CPB iz Ljubljane 15. 3. 1941.

⁹¹ Izjava župnika Klasinca kot dok. št. 64 pri F. Baš, n. d.: Izjavo omenjajo tudi Saopštenja br. 66—93, Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1946, 635 kakor tudi razni uradni memorandumii jugoslovanske vlade, oz. dokumenti, predloženi nürenberškemu sodišču. Prm. Louis de Jong, Die deutsche fünfte Kolonne im Zweiten Weltkrieg, Stuttgart 1959, 214. Pooblaščenec za preselitev dr. Heinrich Wollert v Dokumentation der Vertreibung, Bd. V., Nr. 1 navaja, da je bilo o preselitvi kočevskih Nemcev prvič govora, ko je Hitler aprila 1941. leta v Gradcu dal poziv v tem smislu, vendar ta govor ni objavljen. Zato je zelo verjetno, da je delegacija Kulturbunda iz Brežic 1941. in ne 1938. leta med Hitlerjevim bivanjem v Gradcu dala omenjeni predlog. Ulrich von Hassel, Vom andern Deutschland, Wien 1948, 165 beleži dne 5. 5. 1941, da je skušal Auersperg v Berlinu doseči priključitev Kočevske k Nemčiji, kar bi bilo bolje kot preselitev.

vencev, ki so jih nacisti nasilno izselili iz Posavja.⁹² Kočevski Nemci so bili po aneksiji Ljubljanske pokrajine pozitivno razpoloženi za preselitev, vendar pa se je del duhovščine temu upiral in širil razne govorice proti preselitvi. Ko se je razširila novica, da preselitev ne bo mogla biti opravljena do konca 1941. leta, se je 90 % vseh mož, vključenih v Mannschaft, v starosti od 19. do 40. leta prijavilo kot prostovoljci za nemško vojsko ter jih je okrog 500 dejansko že prej zapustilo Kočevsko. Ker se je preselitev kočevskih Nemcev v nasprotju z načrtom zavlekla, so nastale nekatere težave. Kočevski Nemci so namreč že prodali del svojih premičnin, nekateri Italijani pa so celo sumničili, da so kočevski Nemci soudeleženi pri partizanskih akcijah, da bi tako izsilili intervencijo nemških čet. Za preselitev kočevskih Nemcev ni, kot je to dotlej bilo v navadi, skrbela Volksdeutsche Mittelstelle, marveč Einwandererzentralstelle. Običajne nacistične rasne preiskave so opravili kar na Kočevskem in ne v taboriščih v Nemčiji, pri tem pa je vsestransko sodelovalo vodstvo, oz. organizacija kočevskih Nemcev samih. Rasne, zdravniške in druge preiskave kočevskih optantov so opravili med 23. oktobrom in 3. decembrom 1941. leta, pri preselitvi pa so dali prednost tistim vasem na Kočevskem, kjer se je že razmahnilo narodno-osvobodilno gibanje. V kočevskih vaseh, kjer so se v okolici že zadrževali slovenski partizani, je razne formalnosti in preiskave opravila posebna komanda EWZ na kraju samem, drugod pa so optanti v ta namen biti prepeljani v Kočevje, pri čemer so enote italijanskih karabinjerjev, vojske, policije in fašistične milice poskrbele za zaščito. Med 11 747 kočevskimi optanti je bilo za naselitev v Posavju določenih 11 110 ali 94,58 %, za naselitev v Nemčiji 571 ali 4,86 %, opcija pa je bila odklonjena 66 osebam ali 0,56 % od celotnega števila. V Nemčijo so selili tiste kočevske Nemce, oz. optante, ki so imeli sorodstvene zveze s Slovenci ali sicer niso bili po nacističnih narodno-političnih merilih primerni za naselitev v Posavju. Himmler je namreč pri kočevskih Nemcih napravil izjemo in ukazal, da se dotlej običajne odločitve o preselitvi v Nemčijo, v tako imenovani Altreich iz rasnih razlogov opuste.⁹³

Komunistična partija Slovenije je brez uspeha svarila kočevske Nemce pred preselitvijo in jih pozivala, naj podpro slovenske partizane ter se skupno s slovenskim delovnim ljudstvom bore proti fašizmu. V nemščini pisan letak jih je vabil, naj se zoperstavijo svojim nacističnim voditeljem. »Oni vas hočejo naseliti na zemljiščih in kmetijah, katere so nacistični firerji ukradli slovenskim kmetom in delavcem, njih pa, oropane premoženja in lastnine, pregnali na tuje. [...] Vsa preselitev je zločin proti kočevskemu ljudstvu. [...] Ko bo nemška vojska po Hitlerjevi zaslugi premagana in uničena ter bo nemški imperializem strtl, vas

⁹² Dokumentation der Vertreibung, Bd. V., 82E—83E in tam navedena literatura, dokumenti Nr. 1, 2, 3 in besedilo sporazuma na str. 141E—152E. Prim. tudi France Škerl, Nacistične deportacije Slovencev v letu 1941, v: Zgodovinski časopis (Kosov zbornik), VI—VII, 1952—53, 768—797.

⁹³ Kot op. 9.

bodo zakoniti lastniki zemlje, na katero vas sedaj hočejo naseliti, pregnali z ukradenih kmetij,« je bilo med drugim rečeno v tem letaku.⁹⁴

S preselitvijo kočevskih Nemcev se končuje njihova šeststoletna zgodovina na kočevskem ozemlju. Raziskovanje dejavnosti in zgodovine Kočevskih Nemcev v času od preselitve pa do zloma nacistične Nemčije ter njihovega množičnega bega presega okvir pričujočega referata. Nacistično gibanje, ki je tudi med kočevskimi Nemci dobilo toliko gorečih pristašev, ter je do skrajnosti zaostriło odnose med njimi in slovenskim prebivalstvom, je ob sokrivdi kočevskih Nemcev samih slednjič povzročilo, da je kočevsko nemštvo danes samo še zgodovinski pojem.

⁹⁴ MK, št. 254, prepis letaka z naslovom Gottscheer Arbeiter und Bauer! Gottscheer Volksgruppe!